

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ:

Η Ευρώπη της Εξουσίας και της Πολιτικής

Ερωτήσεις ανάπτυξης

1.

ΠΗΓΗ 1

Παράθεμα (σ. 97 σχολικού βιβλίου):

“Η πολιτική θεωρία της απόλυτης μοναρχίας”

ΠΗΓΗ 2

Η εγκαθίδρυση του προτύπου της απόλυτης μοναρχίας

Ο δεύτερος ισχυρισμός συνδέεται με την επανανακάλυψη, από την εποχή του Φιλίππου Δ΄ του Ωραίου, της ρωμαϊκής έννοιας του κράτους. Οι νομομαθείς δεν έχουν σταματήσει να το επαναλαμβάνουν: το κράτος ταυτίζεται με τον βασιλιά. Διάδοχος του Ρωμαίου αυτοκράτορα, ο τελευταίος είναι “αυτοκράτορας στο βασίλειό του” και ως εκ τούτου πηγή κάθε δικαίου, κάθε νομοθεσίας, κάθε διοικητικής αρχής. Κυρίως όμως ο βασιλιάς και οι αυλοκόλακές του επιμένουν στον ιερό χαρακτήρα της μοναρχίας. Ήδη το παπικό χρίσμα έδινε στον μονάρχη ουσιαστική θρησκευτική διάσταση. Ο Μποσσύε στην Πολιτική όπως συνάγεται από τους ίδιους τους λόγους της Αγίας Γραφής (*Politique tirée des propres paroles de l'Écriture sainte*) προχωρεί πολύ περισσότερο δηλώνοντας ότι “ο Θεός εγκαθιστά τους βασιλιάδες ως υπουργούς του και δι’ αυτών βασιλεύει πάνω στους λαούς (...). Οι πρίγκιπες ενεργούν λοιπόν ως υπουργοί του Θεού και τοποτηρητές του στη γη. Γι’ αυτό το λόγο είδαμε ότι ο βασιλικός θρόνος δεν είναι ο θρόνος ενός ανθρώπου αλλά ο θρόνος του ίδιου του Θεού (...). Απ’ όλα αυτά είναι εμφανές ότι το πρόσωπο του βασιλιά είναι ιερό και κάθε επιβουλή εναντίον του αποτελεί ιεροσυλία. Πρέπει λοιπόν να υπακούει κανείς στον πρίγκιπα για λόγους θρησκευτικής και συνειδησιακής αρχής (...). Η υπηρεσία προς τον Θεό και ο σεβασμός προς τους βασιλιάδες είναι πράγματα συνδεδεμένα μεταξύ τους (...). Έτσι ο Θεός προσέδωσε στους πρίγκιπες κάτι το θείο”. Αυτό το παράθεμα τα λέει όλα: ο βασιλιάς είναι ιερός, η εξουσία του είναι απόλυτη αφού έχει θεία προέλευση και δεν οφείλει λογαριασμό σε κανέναν.

S. Berstein - P. Milza, *Ιστορία της Ευρώπης*, τ. 1, σ. 406

ΠΗΓΗ 3

Αίτια της ανόδου του κρατικού συστήματος

Άλλοι ιστορικοί θεωρούν τη Θρησκευτική Μεταρρύθμιση πρωταρχική αιτία της δημιουργίας του σύγχρονου κρατικού συστήματος. Η προτεσταντική επανάσταση έσπασε την ενότητα της δυτικής χριστιανοσύνης και ενίσχυσε την

αποφασιστικότητα βασιλέων και πριγκίπων να ολοκληρώσουν την εξουσία τους απορρίπτοντας την εξουσία μιας παγκόσμιας εκκλησίας. Από το 1555 ήδη, η ειρήνη της Αυγούστας έδωσε σε κάθε Γερμανό ηγεμόνα το δικαίωμα να αποφασίσει αν η πίστη των υπηκόων του θα ήταν ο λουθηρανισμός ή ο καθολικισμός. Πιθανότητα η ειρήνη της Βεσφαλίας έπαιξε τον κύριο ρόλο στην ανάδειξη του σύγχρονου κρατικού συστήματος ως πολιτικής πραγματικότητας. Η συνθήκη αυτή, που έθεσε τέρμα στον Τριακονταετή Πόλεμο το 1648, μετέφερε εκτάσεις από τη μια επικράτεια στην άλλη χωρίς να ληφθεί υπόψη η εθνικότητα των κατοίκων τους. Αναγνώρισε την ανεξαρτησία της Ολλανδίας και της Ελβετίας και εξοβέλισε την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στη σφαίρα της φαντασίας. Ο κάθε Γερμανός πρίγκιπας αναγνωρίστηκε κυρίαρχος ηγεμόνας με δικαίωμα να κηρύσσει τον πόλεμο και να συνάπτει ειρήνη, καθώς και να κυβερνά τη χώρα του όπως ήθελε. Τέλος, η συνθήκη εισήγαγε την αρχή κατά την οποία όλα τα κράτη, ανεξάρτητα από το μέγεθος και την ισχύ τους, ήταν ίσα από την άποψη του διεθνούς δικαίου, προικισμένα με πλήρη και ουσιαστικό έλεγχο στα εδάφη και τους υπηκόους τους.

Στοιχεία του σύγχρονου κρατικού συστήματος

Οποιοσδήποτε κι αν ήταν οι απαρχές του, το σύγχρονο κρατικό σύστημα μπορεί να θεωρηθεί ότι ενσωματώνει τα ακόλουθα στοιχεία: (α) νομική ισότητα και ανεξαρτησία όλων των κρατών, (β) δικαίωμα κάθε κράτους να ακολουθεί τη δική του εξωτερική πολιτική, να συνάπτει συμμαχίες και αντισυμμαχίες, να διεξάγει πόλεμο για τα συμφέροντά του, (γ) χρήση της διπλωματίας ως υποκατάστατο του πολέμου, που συχνά περιλαμβάνει μηχανορραφίες και κατασκοπία, στο βαθμό που είναι απαραίτητες για την επίτευξη πολιτικού οφέλους, (δ) ισορροπία ισχύος ως μέσο πρόληψης πολέμου ή εξασφάλισης της υποστήριξης από μέρους συμμάχων, αν ο πόλεμος καταστεί αναπόφευκτος.

Τα περισσότερα από τα παραπάνω στοιχεία του κρατικού συστήματος συνέχισαν να υπάρχουν μέχρι σήμερα. Ακόμα και η ίδρυση της Κοινωνίας των Εθνών και αργότερα των Ηνωμένων Εθνών δεν επέφερε ουσιαστική αλλαγή, γιατί και οι δύο αυτοί οργανισμοί στηρίχθηκαν στην αρχή της ισότητας της κυριαρχίας ανεξάρτητων κρατών. Μερικοί παρατηρητές πιστεύουν ότι δεν θα υπάρξει γνήσια προοπτική παγκόσμιας ειρήνης, μέχρις ότου το σύστημα που βασίζεται στην αναγνώριση της κυριαρχίας των ανεξάρτητων κρατών αναγνωριστεί ως ξεπερασμένο και αντικατασταθεί από μια παγκόσμια κοινότητα εθνών, οργανωμένων σε ομοσπονδιακή βάση.

E. Burns, *Ευρωπαϊκή Ιστορία*, τ. Α', σσ. 240 - 241

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πηγών και τις πληροφορίες του σχολικού βιβλίου:

- α) Να προσδιορίσετε και να αναλύσετε το χαρακτήρα της πολιτικής στα περισσότερα κράτη του Μεσαίωνα.
- β) Να επισημάνετε τις συνέπειες της Μεταρρύθμισης και των νέων αντιλήψεων σχετικά με τον ανθρώπινο νου και την αυτοσυνειδησία στη διαμόρφωση μίας νέας ιδέας για την πολιτική στην Ευρώπη.

2.

ΠΗΓΗ 1

Ο σκοπός που προτείνει ο **Μακιαβέλλι**, δηλαδή να ανυψωθεί η Ιταλία στο επίπεδο του Κράτους, βρίσκεται ήδη παραγνωρισμένος από όλους τους τυφλούς ανθρώπους που δεν είδαν στο έργο του συγγραφέως αυτού παρά τη νομιμοποίηση της τυραννίας και έναν επίχρυσο καθρέφτη για έναν φιλόδοξο απόλυτο άρχοντα. Αλλά ακόμη κι όταν αναγνωρίζεται ο σκοπός, τότε - λένε - είναι τα μέσα που είναι μισητά και εδώ η ηθική έχει όλη την άνεση να εκδηλώσει όλη την κουταμάρα της, λ.χ. ότι ο σκοπός δεν νομιμοποιεί τα μέσα κτλ. Άρα δεν τίθεται το ερώτημα για την εκλογή των μέσων: δεν θεραπεύουμε τα μέλη που έχουν κατακτήσει γάγγραινα με κολόνια λεβάντας· ένα Κράτος, όπου το δηλητήριο και η δολοφονία έχουν γίνει συνήθη όπλα, δεν επιδέχεται παρά δραστικά γιατρικά μετά από μία περίοδο διαφθοράς, η ζωή δεν μπορεί να οργανωθεί ξανά παρά με τη βία και τον καταναγκασμό...

Η Ιταλία έπρεπε να γίνει ένα ενιαίο Κράτος· αυτή η αρχή ήταν ήδη δεκτή κατά την εποχή που ο αυτοκράτορας θεωρείτο ως ο υπέρτατος κυρίαρχος. Αυτή η γενική ιδέα είναι μία συνθήκη που προϋποθέτει ο **Μακιαβέλλι**· εδώ βρίσκεται η απαίτησή του, το σημείο απ' όπου ξεκινά, αντιμέτωπος με τις κακοτυχίες της πατρίδας του...

"Die Verfassung Deutschlands" Werke, τόμ. 1

(Φραγκφούρτη: Suhrkamp 1971) 555, 556, 558

N. Μακιαβέλλι, *Ο Ηγεμόνας*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 163.

ΠΗΓΗ 2

Το πόσο απόλυτα δίκαιη ήταν, από την άποψη του εθιμικού δικαίου, η υποταγή [των πολυάριθμων μικρών ηγεμόνων της Ιταλίας στην κυριαρχία του πάπα], είναι φανερό από το περίφημο βιβλίο του **Μακιαβέλλι**, τον *Ηγεμόνα*. Αυτό το βιβλίο πολύ συχνά απορρίφθηκε με αηδία, επειδή τάχα είναι παραγεμισμένο από τα αξιώματα της πιο απεχθούς τυραννίας αλλά τίποτε χειρότερο δεν μπορεί να προσάψουν εναντίον του παρά το ότι ο συγγραφέας, έχοντας βαθιά συναίσθηση της αναγκαιότητας για τον σχηματισμό ενός Κράτους, εξέθεσε εδώ τις αρχές σύμφωνα με τις οποίες, μέσα στις συνθήκες της εποχής του, έπρεπε να ιδρύνονται τα κράτη. Πρέπει να υποταχθούν εντελώς οι αρχηγοί που διεκδικούν μεμονωμένη αυτονομία και η αλαζονική δύναμή τους. Παρ' όλο που δεν μπορούμε να συμβιβάσουμε με την περί *Ελευθερίας* ιδέα μας τα μέσα που προτείνει ως τα μόνα αποτελεσματικά και που θεωρεί ως απολύτως θεμιτά - επειδή συνεπάγονται την πιο απερίσκεπτη βία, κάθε είδους απάτη, φόνο και τα σχετικά - ωστόσο οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι οι φεουδάρχες ευγενείς των οποίων η δύναμη έπρεπε να υποταχθεί, δεν ήταν δυνατόν να χτυπηθούν μ' άλλον τρόπο, προς τις αρχές και η ηθική εξαχρείωσή τους ήταν πλήρης.

"Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte" IV. 2.3. Werke, τόμ. 12

(Φραγκφούρτη: Suhrkamp 1970) 482-3

N. Μακιαβέλλι, *ό.π.*, σ. 164

ΠΗΓΗ 3

Νικολό Μακιαβέλλι, Ο Ηγεμόνας (Κεφάλαιο VIII)

Για όσους με κακουργήματα γίνονται ηγεμόνες

[...] Καλή χρήση [της σκληρότητας] (αν τα κακά επιτρέπεται να ονομαστούν καλά) γίνεται όταν μια και καλή κάνεις όλες τις ωμότητες από ανάγκη, για να στερεωθείς, κι έπειτα να μην τις εξακολουθήσεις παρά να τις μετατρέψεις σε όσο το δυνατό μεγαλύτερη ωφέλεια του πληθυσμού. Κακή χρήση γίνεται όταν στην αρχή οι ωμότητες είναι λίγες και με τον καιρό πληθαίνουν αντί να λιγοστεύουν. Όσοι ακολουθούν την πρώτη μέθοδο μπορούν κάπως να εξιλεώσουν το Θεό και τους ανθρώπους και να κρατηθούν, όπως έγινε με τον Αγαθοκλή· οι άλλοι όμως αδύνατο.

Πρόσεξε λοιπόν πως όποιος αρπάζει μίαν εξουσία, οφείλει να λογαριάσει και να μεταχειριστεί όλες τις ωμότητες μια και καλή, για να μην αναγκάζεται να ξαναγυρίζει κάθε μέρα και για να μπορεί καταπαύοντας τις ωμότητες, ν' ασφαλίσει τους ανθρώπους και να τους προσελκύσει μ' ευεργεσίες. Όποιος φέρνεται διαφορετικά, ή γιατί διστάζει ή από απερισκεψία, είναι υποχρεωμένος να κρατάει ακατάπαυστα το σπαθί στο χέρι και δεν μπορεί ποτέ να εμπιστευτεί στους υπηκόους του· γιατί αδύνατο κι αυτοί, με τις συχνές κι ανανεούμενες αδικίες του, να τού 'χουν εμπιστοσύνη. Οι αδικίες πρέπει να γίνονται όλες μαζί κι έτσι, λιγότερο κρατώντας, λιγότερο ενοχλούν· οι ευεργεσίες πρέπει να γίνονται σιγά σιγά, για να τις γεύονται περισσότερο καιρό [...].

[Αρχές Πολιτικής Επιστήμης και Στοιχεία του δημοκρατικού πολιτεύματος,
Γ' Λυκείου, 1998, σ. 55]

Με βάση τα παραθέματα και τις πληροφορίες του σχολικού βιβλίου:

- α) Να παρουσιάσετε τις αντιλήψεις του Ν. Μακιαβέλλι για την ηθική βάση της πολιτικής και τη ρεαλιστική πολιτική πράξη της εποχής του.
- β) Προσπαθήστε να σκιαγραφήσετε τον ιστορικό περίγυρο μέσα στον οποίο διαμορφώθηκε ο πολιτικός του στοχασμός.

3.

ΠΗΓΗ 1

Και επειδή η κατάσταση του ανθρώπου, όπως εκτέθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, είναι μια κατάσταση πολέμου του καθενός ενάντια στον καθένα, κατάσταση όπου ο καθένας κυβερνιέται απ' το λογικό του, και δεν υπάρχει τίποτα σ' αυτό που έχουμε τη δύναμη να χρησιμοποιήσουμε, που να μην μπορεί ενδεχομένως να σας βοηθήσει να υπερασπίσετε την ζωή σας ενάντια στους εχθρούς σας· έπεται πως σ' αυτή την κατάσταση, όλοι οι άνθρωποι έχουν ένα δικαίωμα πάνω σ' όλα τα πράγματα, και ακόμα οι μιν πάνω στα σώματα των δε. Γι' αυτό, όσο διαρκεί αυτό το φυσικό δικαίωμα κάθε ανθρώπου πάνω σε κάθε πράγμα, κανένας, όσο δυνατός ή σοφός κι αν ήταν, δεν μπορεί να είναι εξασφαλισμένος να φτάσει στο τέρμα του χρόνου της ζωής που η φύση παραχωρεί συνήθως στους ανθρώπους.

Κατά συνέπεια, είναι ένα ηθικό παράγγελμα, ένας γενικός κανόνας του λογικού, πως οφείλει ο κάθε άνθρωπος να προσπαθεί για την ειρήνη, όσον καιρό έχει μια ελπίδα να το πετύχει· και όταν δεν μπορεί, να του επιτρέπεται ν' αναζητεί και να χρησιμοποιεί όλες τις βοήθειες και όλα τα πλεονεκτήματα του πολέμου. Το πρώτο μέρος αυτού του κανόνα περιλαμβάνει τον πρώτο και βασικό φυσικό νόμο που είναι η αναζήτηση και επιδίωξη της ειρήνης. Το δεύτερο ανακεφαλαιώνει το σύνολο του φυσικού δικαιώματος, που είναι να υπερασπίζεται κανείς τα δικαιώματά του με όλα τα μέσα που διαθέτει.

Απ' το βασικό αυτό φυσικό νόμο, με τον οποίο διατάζονται οι άνθρωποι να προσπαθούν για την ειρήνη, προέρχεται ο δεύτερος νόμος· να συγκατατίθενται, όταν και οι άλλοι συμφωνούν επίσης σ' αυτό, να παραιτούνται στο μέτρο που θα νομίζουν ότι αυτό είναι αναγκαίο για την ειρήνη και για την άμυνά τους, απ' το δικαίωμα που έχουν πάνω σε κάθε πράγμα και ν' αρκούνται σε τόση ελευθερία απέναντι στους άλλους, όση θα παραχωρούσαν στους άλλους απέναντι στον εαυτό τους. Γιατί, όσο καιρό ο καθένας διατηρεί αυτό το δικαίωμα να κάνει ό,τι τον ευχαριστεί, όλοι οι άνθρωποι είναι σε κατάσταση πολέμου. Αλλά αν οι άλλοι άνθρωποι δεν θέλουν να παραιτηθούν απ' το δικαίωμά τους όσο και ο ίδιος, κανένας άνθρωπος δεν έχει λόγο να απογυμνωθεί απ' το δικό του, γιατί θα εκτίθονταν μάλλον στην βία παρά θα διατίθονταν για την ειρήνη. Ο νόμος αυτός είναι εκείνος του Ευαγγελίου που λέει: *ό,τι δεν θέλεις να σου κάνουν μην το κάνεις εσύ στους άλλους [...]*.

Ωμάς Χομπς (Thomas Hobbes), *Λεβιάθαν*, Κεφ. XIV, μτφρ. από την αγγλική έκδοση Αχ. Βαγενάς

ΠΗΓΗ 2

Το κοινωνικό συμβόλαιο

“Βρείτε μια μορφή κοινότητας, που να υπερασπίζει και να προστατεύει μ' όλες τις δυνάμεις, το πρόσωπο και την περιουσία του καθενός μέλους της και στην οποία ο καθένας, παρά το γεγονός ότι θα είναι ενωμένος με τους υπόλοιπους, θα μπορεί να υπακούει μονάχα στον εαυτό του και να μέινει έτσι ελεύθερος, όπως ήταν πριν”.

Αυτό είναι το ζωτικό πρόβλημα στο οποίο το **κοινωνικό συμβόλαιο** δίνει τη λύση.

Οι όροι του συμβολαίου είναι έτσι καθορισμένοι από τη φύση της πράξεως, ώστε και η παραμικρή τροποποίηση να τους κάνει μάταιους και άσκοπους.

Και ναι μεν μπορεί να μη διακηρύχτηκαν ποτέ κατηγορηματικά, είναι όμως παντού οι ίδιοι, παντού αναγνωρίζονται και γίνονται σιωπηλά δεκτοί. Κι έτσι, όταν το κοινωνικό συμβόλαιο θα έχει παραβιαστεί, ο καθένας θα επιστρέψει στα πρώτα του δικαιώματα και θα ξαναβρεί τη φυσική του ελευθερία χάνοντας τη συμβατική, που για χάρη της αρνήθηκε την πρώτη.

Αν εξετάσουμε καλά τους όρους αυτού του συμβολαίου, θα δούμε ότι όλοι συγκλίνουν σ' έναν: την ολοκληρωτική προσχώρηση του πολίτη, μ' όλα του τα δικαιώματα, στην κοινότητα. Γιατί, από τη στιγμή που ο καθένας παραχωρεί εξ ολοκλήρου τον εαυτό του στην κοινότητα, όλοι γίνονται ίσοι απέναντι στη συμφωνία κι έτσι κανένας δε θα έχει συμφέρον να την κάνει πιο δύσκολη για τους άλλους.

Επί πλέον, όταν η παραχώρηση γίνεται χωρίς δισταγμούς, η ένωση είναι τόσο τέλεια, ώστε κανένα από τα μέλη δεν θα έχει αποκτήσει τίποτε περισσότερο. Γιατί αν έμεναν στα μέλη κάποια δικαιώματα, κι όπως δε θα υπήρχε κάποιος ανώτερος που να είναι σε θέση να κρίνει ανάμεσα σ' αυτούς και το δημόσιο τότε ο καθένας, όντας κατά κάποιο τρόπο κριτής του εαυτού του, σιγά σιγά θα προσπαθούσε να γίνει κριτής όλων. Κι έτσι θα εξακολουθούσε να υπάρχει η φυσική κατάσταση, ενώ η κοινότητα θα γινόταν αναγκαστικά τυραννική και μάταιη.

Τέλος, όταν ο καθένας προσφέρει τον εαυτό του σ' όλους, δεν τον προσφέρει σε κανένα και όπως δεν υπάρχει ένα μέλος που να μην έχουν όλοι, πάνω του, το δικαίωμα που παραχωρεί ο καθένας για τον εαυτό του, όλοι κερδίζουν ακριβώς αυτό που χάνουν και επί πλέον περισσότερη δύναμη, για να διατηρήσουν αυτά που έχουν.

Αν παραμερίσουμε από το κοινωνικό συμβόλαιο το κάθε τι μη ουσιαστικό θα δούμε ότι φτάνουμε στα λόγια "Καθένας μας βάζει από κοινού τον εαυτό του κι όλη του τη δύναμη κάτω από την υπέρτατη διεύθυνση της γενικής θέλησης και δεχόμαστε κάθε μέλος σαν αναπόσπαστο τμήμα του συνόλου".

Z. Z Ρουσσώ (J. J. Rousseau), Το κοινωνικό συμβόλαιο, Κεφ. VI, μτφρ. Λίτσα Αλαγιαλόγλου - Παπαδάκη

Με πλαίσιο αναφοράς τη θεωρία του "κοινωνικού συμβολαίου" να συγκρίνετε τις πολιτικές ιδέες του Χομπς και του Ρουσσώ (ερώτηση σχολ. βιβλίου, σ. 112).

Ερωτήσεις σύντομης απάντησης

1.

"Το φυσικό δικαίωμα, που οι συγγραφείς ονομάζουν *jus naturale*, είναι η ελευθερία που έχει ο καθένας να χρησιμοποιεί όπως θέλει τη δύναμή του για την προστασία της φύσης του, μ' άλλα λόγια της ζωής του, και κατά συνέπεια, να κάνει ό,τι θα θεωρήσει, σύμφωνα με την κρίση του και το λογικό του, σαν το καλύτερο μέσον γι' αυτόν τον σκοπό".

Θωμάς Χομπς, Λεβιάθαν, Κεφ. XIV, μτφρ. από την αγγλική έκδοση Αχ. Βαγενάς

"Το φυσικό δικαίωμα: "Όταν λέμε "φυσικός νόμος" εννοούμε το νόμο που ο Θεός επιβάλλει σ' όλους τους ανθρώπους και που οι άνθρωποι μπορούν να ανακαλύπτουν και να γνωρίζουν μόνο μέσα από το φως του Ορθού λόγου, παρατηρώντας προσεκτικά τη φύση τους και την κατάσταση τους. Το φυσικό δικαίωμα είναι το σύστημα, η συναρμολόγηση σε σώμα αυτών ακριβώς των νόμων... J.J. Burlamaqui

[B. Κρεμμυδάς, Νεότερη Ιστορία - Ελληνική και Ευρωπαϊκή, εκδ. Γνώση 1981, σ. 51]

Με βάση τα παραθέματα και τις πληροφορίες του σχολικού βιβλίου να προσδιορίσετε το περιεχόμενο του όρου "φυσικά δικαιώματα".

2. Να αναφέρετε τους πολιτικούς και κοινωνικούς παράγοντες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση μίας νέας ιδέας για την πολιτική στη νεότερη Ευρώπη.

3. Ποιος ήταν κατά το Μακιαβέλλι ο μόνος τρόπος για την επίτευξη ειρήνης στην Ευρώπη της εποχής του;
4. Να παρουσιάσετε συνοπτικά τις νέες πολιτικές έννοιες που χαρακτηρίζουν την εποχή του Διαφωτισμού.
5. Ποιοι στοχαστές του Διαφωτισμού ανέπτυξαν την έννοια του κοινωνικού συμβολαίου; Να παρουσιάσετε τις βασικές τους θέσεις και τα σημεία διαφοροποίησής τους.
6. Ποιος εισήγαγε την έννοια της διάκρισης των εξουσιών; Να αναφέρετε τις επιμέρους εξουσίες στις οποίες διέκρινε την πολιτική εξουσία και να εξηγήσετε πού αποσκοπούσε η διάκριση αυτή.
7. Να προσδιορίσετε τους λόγους για τους οποίους οι Ευρωπαίοι της νεότερης εποχής αναζήτησαν πρότυπα για τη δημιουργία νέων μορφών σκέψης και τέχνης στην κλασική αρχαιότητα.
8. Ποιες διαφορές σημειώνονται από τους πολιτικούς στοχαστές του Διαφωτισμού ανάμεσα στη δημοκρατία των Αρχαίων και στη δημοκρατία των Νεοτέρων;
9. Ποια διλήμματα αντιμετώπισαν οι Διαφωτιστές σχετικά με τη νομιμότητα της αποικιοκρατίας;

Ερωτήσεις αντικειμενικού τύπου

Ερωτήσεις αντιστοίχισης

1. Να γράψετε, στο κενό αριστερά, το γράμμα του δεδομένου της στήλης Β που αντιστοιχεί στο δεδομένο της στήλης Α. (Σε κάθε δεδομένο της Α στήλης αντιστοιχούν δύο δεδομένα της Β στήλης).

Α.	Β.
1. ____ Μεσαίωνας	α. εξατομίκευση θρησκευτικής και πνευματικής ζωής - εσωτερίκευση της ηθικής β. σχολιασμός - πίστη στην αυθεντία γ. θεοκρατικός χαρακτήρας της πολιτικής δ. η κριτική του Ορθού Λόγου
2. ____ Μεταρρύθμιση	ε. αξία ιδιωτικής ζωής - ισχυρή αίσθηση καθήκοντος και προσήλωσης προς την εργασία
3. ____ Διαφωτισμός	στ. νέες πολιτικές έννοιες (φυσικά δικαιώματα - κοινωνικό συμβόλαιο - γενική βούληση - διάκριση εξουσιών)

2. Να γράψετε, στο κενό αριστερά, το γράμμα του δεδομένου της στήλης Β που αντιστοιχεί στο δεδομένο της στήλης Α. (Κάποια από τα δεδομένα της Β στήλης είναι περιττά).

Α.΄	Β.΄
1. ___ Μακιαβέλλι 2. ___ Ρουσσώ 3. ___ Χέρντερ 4. ___ Μοντεσκιέ 5. ___ Κοστάντ 6. ___ Χομπς	α. σεβασμός στις ιδιαιτερότητες κάθε έθνους β. ιδέα “Χριστιανικής Κοινοπολιτείας” γ. εκχώρηση στο κράτος μέρος από τα απεριόριστα δικαιώματα του πολίτη δ. διάκριση θετικής και αρνητικής ελευθερίας ε. υποταγή όλων των εξουσιών στη γενική βούληση στ. πολιτική θεωρία της “ελέω θεού” μοναρχίας ζ. εξισορρόπηση της πολιτικο-στρατιωτικής ισχύος των κρατών η. διαχωρισμός της πολιτικής εξουσίας σε τρεις φορείς

Εργασία για το σχολείο

ΠΗΓΗ 1

«Από τη φύση γεννηθήκαμε όλοι, και οι βάρβαροι και οι Έλληνες, για να είμαστε ίσοι σε όλα [...] Και σ’ όλα αυτά κανένας από μας δε διαφέρει, ούτε βάρβαρος ούτε Έλληνας· γιατί αναπνέουμε όλοι στον αέρα με το στόμα και τη μύτη και τρώμε με τα χέρια όλοι».

Αντιφών, *Αποσπάσματα Προσωκρατικών* (παράθεμα σχολικού βιβλίου, σ. 11)

ΠΗΓΗ 2

Το λήμμα της Γαλλικής Εγκυκλοπαίδειας για την ισότητα

«Φυσική ισότητα είναι το φυσικό δικαίωμα που έχουν όλα τα ανθρώπινα όντα αποκλειστικά και μόνο από την ίδια τους τη φύση. Η ισότητα αυτή είναι η αρχή και το θεμέλιο της ελευθερίας.

Η φυσική ή η ηθική ελευθερία θεμελιώνεται στην ίδια την ουσία της ενιαίας φύσης όλων των ανθρώπινων όντων, που γεννιούνται, αναπτύσσονται και πεθαίνουν με τον ίδιο τρόπο. Επειδή όλα τα ανθρώπινα όντα έχουν την ίδια φύση, είναι προφανές ότι σύμφωνα με το φυσικό δίκαιο κάθε άνθρωπος οφείλει να συμπεριφέρεται προς όλους τους άλλους σαν σε απολύτως ισότιμα προς τον ίδιο όντα, αφού και αυτοί είναι άνθρωποι

Παράθεμα σχολικού βιβλίου, σ. 102

Να μελετήσετε συγκριτικά τα παραθέματα και να διατυπώσετε τα συμπεράσματά σας.

Εργασία για το σχολείο

ΠΗΓΗ

Η ελευθερία

Αν ο “αυτοκαθορισμός” στην αθηναϊκή δημοκρατία, όπου η ελευθερία πραγματωνόταν με την άμεση συμμετοχή στη συλλογική ζωή της πόλης, ήταν ασύγκριτα μεγαλύτερος από τον “αυτοκαθορισμό” που επιδιώκεται στις αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες της εποχής μας μέσω πολιτικών δικαιωμάτων, ωστόσο είναι βέβαιο ότι στις τελευταίες αυτές διασφαλίζεται μία άλλη μορφή ελευθερίας: με τα αρνητικής υφής ατομικά δικαιώματα. Αυτά τα “θεμελιώδη” δικαιώματα - των οποίων η καθιέρωση, στους νεότερους χρόνους, προηγήθηκε της θέσπισης των πολιτικών δικαιωμάτων - έχουν αμυντικό έναντι της κρατικής εξουσίας περιεχόμενο, θεμελιώνοντας αξίωση για αποχή της από επεμβάσεις σε πεδία αυτόνομης ύπαρξης και δράσης του ατόμου.

Έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών συζητήσεων το ζήτημα αν στην πόλη - κράτος των αρχαίων Αθηνών προστατεύονταν αυτά τα ατομικά δικαιώματα και δι’ αυτών η ατομική ελευθερία, αν δηλ. το πολίτευμα, εκτός από δημοκρατικό, ήταν και φιλελεύθερο με τη σύγχρονη έννοια του όρου.

Τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα

Η έλλειψη ειδικών νομικών κανόνων - και μάλιστα αυξημένης τυπικής (συνταγματικής) ισχύος όπως συμβαίνει στα σύγχρονα κράτη - που να προστατεύουν ατομικά δικαιώματα αμυντικής υφής έναντι της κρατικής εξουσίας παρερμηνεύθηκε ως σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ της “ελευθερίας των αρχαίων” και της “ελευθερίας των συγχρόνων”. Στην πολύ πρόσφατη μελέτη του “Η ιδέα του ελεύθερου ανθρώπου στη δημοκρατία των Αθηναίων” ο Γ. Κ. Βλάχος αντικρούει με ιδιαίτερη δριμύτητα αλλά και με πειστικότητα τις απόψεις αυτές, υποστηρίζοντας τη συνύπαρξη της ατομικής με την πολιτική ελευθερία στην αρχαία Αθήνα. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες είναι οι αναλύσεις του για την

απαγόρευση των βασανιστηρίων εις βάρος του κατηγορουμένου, για την απαγόρευση των αυθαιρέτων συλλήψεων, για το άσυλο της κατοικίας, για το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου, για την απαγόρευση της καταδίκης “δix δια την αυτήν αιτίαν” (non bis in idem).

Εν πάση περιπτώσει, έστω και αν ατομικά δικαιώματα, με τη σύγχρονη έννοια, δεν ήσαν κατ’ αρχήν νομικώς κατοχυρωμένα, βέβαιο είναι ότι η ατομική ελευθερία - “το ζην ως βούλεταί τις” κατ’ Αριστοτέλη - ήταν, σε συνάρτηση με την πολιτική ελευθερία, δεδομένη στην πόλη - κράτος των Αθηναίων, και βιωνόταν ως αυτονόητη πραγματική κατάσταση. Εξ άλλου υπήρχαν και κάποιοι νομικοί κανόνες που προστάτευαν συγκεκριμένα ατομικά δικαιώματα, όπως π.χ. ο περί σωματείων νόμος του Σόλωνος για το δικαίωμα συσσωματώσεων (συνεταιρίζεσθαι), καθώς επίσης η ελευθερία του λόγου του Αθηναίου πολίτη: η “ισηγορία”, δηλ. το ίσο δικαίωμα να μιλάει ελεύθερα - αλλά και με θάρρος και ειλικρίνεια: “παρρησία” - το “σπουδαίον χρήμα” κατά την έκφραση του Ηροδότου. Η ισηγορία γινόταν αντιληπτή όχι μόνον ως “πολιτικό” δικαίωμα - με τη σύγχρονη ορολογία - αλλά και ως αυτονόητη ατομική ελευθερία.

Η ελεύθερη έκφραση ιδεών και ιδίως η ελευθερία του λόγου σε πολιτικό επίπεδο και ο διάλογος αποτελούσαν λειτουργικές προϋποθέσεις της διαδικασίας λήψης πολιτικών αποφάσεων στην αθηναϊκή δημοκρατία, που χαρακτηριζόταν επίσης από ανεκτικότητα σε θέματα ιδιωτικής ζωής και ηθών. Πάντως οι περιπτώσεις δίωξης του Σωκράτη ή του Αναξαγόρα είναι μεν οριακές, αλλά δεν παύουν να είναι δηλωτικές μιας γενικότερης νοοτροπίας της εποχής σε ό,τι αφορά ιδίως τον σεβασμό προς τα θεία - δεν υπήρχε χωρισμός πολιτείας και θρησκείας - και την εντεύθεν κοινωνική απαξία πράξεων ασεβείας που θεωρούνταν ότι προσβάλλουν τους θεούς (όπως π.χ. ο ακρωτηριασμός των προτομών του Ερμή ή η διακωμώδηση των Ελευσινίων μυστηρίων, η καταστροφή ιεράς ελαίας) και μπορούν να προκαλέσουν έτσι την μήνιν του θείου κατά της πόλεως. Υπ’ αυτήν την έννοια η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης ήταν σαφώς μειωμένη: σε τέτοια θέματα θρησκείας υπήρχε ιδιαίτερη ευαισθησία που συνεπαγόταν επεμβάσεις της κρατικής εξουσίας, όπως δείχνουν οι διάφορες δίκες ιεροσυλίας. Η εξουσία της πόλεως - κράτους επενέβαινε όμως και προς άλλες κατευθύνσεις: βάσει ειδικών νόμων λαμβάνονταν μέτρα κοινωνικής πρόνοιας υπέρ των “αδυνάτων”, απόρων και αναπήρων που δεν μπορούσαν να εργασθούν, επιδεικνυόταν μέριμνα για την εκπαίδευση των νέων, καθώς και για τα ορφανά πολέμου, ενισχύονταν μέσω του “θεωρικού” οι άποροι πολίτες για να συμμετέχουν στις δημόσιες γιορτές, προβλεπόταν η απασχόληση των πολιτών με χαμηλά εισοδήματα σε δημόσια έργα. Όλα αυτά ήσαν επιτεύγματα που μοιάζουν με το ονομαζόμενο “κράτος - πρόνοιας” ή “κοινωνικό κράτος” των ημερών μας.

Τέλος, δεν πρέπει να λησμονείται το “δικαίωμα αντιστάσεως” κατά της τυραννίας, το οποίο εκφράζει όχι μόνο τμήμα της ελευθερίας - όπως τα λοιπά πολιτικά και ατομικά δικαιώματα - αλλά σύμπασα την ελευθερία, αφού αποσκοπεί στη προάσπιση όλης και όχι μόνον, αποσπασματικά, ενός τμήματος της ελευθερίας. Το δικαίωμα αντιστάσεως στρέφεται εναντίον της καταπιεστικής εξουσίας, η δε λειτουργία του συμβάλλει στη διαμόρφωση πολιτικών και πολιτειακών συνθηκών

που παρέχουν στα άτομα και στην κοινωνία τις προϋποθέσεις για την ελεύθερη και ίση ανάπτυξή τους. Το δικαίωμα αντιστάσεως ήταν ένα δικαίωμα βαθύτατα ριζωμένο στη συνείδηση των Αθηναίων. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι βράβευσαν την “Αντιγόνη” του Σοφοκλέους (όπου το δικαίωμα αντιστάσεως καταγράφεται για πρώτη φορά), ενώ εξ άλλου θαύμασαν και ύμνησαν τους τυραννοκτόνους. Ορθά μάλιστα παρατηρήθηκε ότι το βαθύτερο αίτιο της συνομωσίας του Αρμοδίου και του Αριστογείτονα κατά του Ιππάρχου ήταν “η περιφρόνηση της αξιοπρέπειας και της ατομικής ελευθερίας από τους τυράννους”.

Α. Μανέσης - Φ. Κ. Σπυρόπουλος, Το πολίτευμα της Αθηναϊκής Δημοκρατίας, στο συλλογικό έργο της Ακαδημίας Αθηνών: Η Αθηναϊκή Δημοκρατία. Μελέτες για το πολίτευμα και την ιδεολογία των Αθηναίων. Δημοσιεύματα της Επιτροπής Ερευνών, 2, Αθήνα 1995, σσ. 56-59.

Λαμβάνοντας υπόψη σας το περιεχόμενο του παραθέματος και τις σχετικές πληροφορίες του σχολικού βιβλίου:

- α) Να εκθέσετε τις απόψεις του Κωνσταντ για τη διάκριση μεταξύ “θετικής” και “αρνητικής” ελευθερίας.
- β) Να εξηγήσετε γιατί ο Κωνσταντ αρνείται την ύπαρξη “αρνητικής” ελευθερίας στην αρχαιότητα.
- γ) Να παρουσιάσετε τον αντίλογο στις απόψεις του Κωνσταντ.

Συνθετική - Δημιουργική Εργασία

Ο Αρχαίος Ελληνικός Πολιτισμός στο Διαφωτισμό

Γιατί, ενώ ο σύγχρονος κόσμος πρόσφερε παραδείγματα άλλων πολιτικών συστημάτων που στην πράξη είχαν επηρεάσει τους εμπνευστές των διαφόρων συνταγμάτων που ανέπτυξε η ταραχώδης αυτή εποχή, δημιουργήθηκε η ανάγκη να αναφερθούν στους Αρχαίους, να ταυτιστούν με τους ήρωες του Πλουτάρχου και να ονειρευτούν μια σπαρτιατική ή ρωμαϊκή κοινωνία;

.....
Το ζήτημα έχει ήδη απασχολήσει πολλά δοκίμια και άρθρα που προτείνουν διάφορες ερμηνείες για αυτές τις αναφορές των ανθρώπων της Επανάστασης στην αρχαιότητα: εμποτισμός από το αρχαϊκό σκηνικό, που ήταν στη μόδα από τα μέσα του αιώνα· πολιτιστικό φαινόμενο που συνδέεται με τα αναγνώσματα που συνηθίζονταν στις λέσχες των ανδρών, ανθρώπων που κατάγονταν από τη φωτισμένη αστική τάξη, η οποία συγκροτούσε την πλειοψηφία των πολιτικών προσώπων της εποχής· ηρωικά πρότυπα προσφερόμενα κυρίως από τους Βίους του Πλουτάρχου και τα οποία απέκτησαν μια ιδιαίτερη σημασία στις στιγμές των εσωτερικών ή εξωτερικών κρίσεων. Σε όλες αυτές τις εξίσου έγκυρες ερμηνείες, μπορούμε να προσθέσουμε και αυτή που προτείνει η Mona Ozouf στο βιβλίο της *La Fête révolutionnaire* (Η γιορτή της Επανάστασης): η αρχαιότητα πρόσφερε στους ανθρώπους της Επανάστασης “την εικόνα μιας ιδανικής δημοκρατίας,

εξαγνισμένης από κάθε δεσποτισμό, όπου οι πιο αφανείς πολίτες απολάμβαναν την προσωπική ελευθερία και προστατεύονταν από κάθε αυθαιρεσία”.

.....
Στην ερμηνεία αυτού του υπέρμετρου θαυμασμού της αρχαιότητας, δεν μπορούμε να παραλείψουμε δύο ακόμη έννοιες - κλειδιά με τις οποίες οι άνθρωποι της Επανάστασης θέλησαν να σφραγίσουν το έργο τους: τις έννοιες της ελευθερίας και της ισότητας που, μαζί με αυτήν της αδελφότητας, θα αποτελέσουν τα νέα σύμβολα αξιών της νέας κοινωνίας. Οι δύο αυτές έννοιες αναπτύχθηκαν πρώτα στον αρχαίο κόσμο και ιδιαίτερα στην κλασική Ελλάδα. Στην Αθήνα του 5ου και 4ου αιώνα π.Χ., ήταν αδιαχώριστες από το δημοκρατικό πολίτευμα για το οποίο υπερηφανεύονταν. Επίσης η Ελλάδα και η Ρώμη ήταν αυτές που συνέλαβαν για πρώτη φορά την έννοια του πολίτη, της πολιτικής ιδιότητας. Τέλος, στην Ελλάδα και στη Ρώμη πειραματίστηκαν για πρώτη φορά στις μορφές άμεσης δημοκρατίας που οι άνθρωποι της Επανάστασης ονειρεύτηκαν να εγκαθιδρύουν”.

Cl. Mossé, Ο Αρχαίος Ελληνικός Πολιτισμός στο Διαφωτισμό, σσ. 7-9

Η Γλυπτοθήκη του Μονάχου. Ιονικού ρυθμού, 1816-34, έργο του Leo von Klenze, 1784-1864. Απέναντι ευρίσκεται το Κορινθιακού ρυθμού κτίριο της Neue Staats galerie, δηλαδή Νέου Κρατικού Κτιρίου Εκθέσεων, έργο του Georg Friedrich Ziebland. Τα κτίρια αυτά, στην Königsplatz (Πλατεία των Βασιλέων), μαζί με τα προπύλαια ιονικού ρυθμού 1854-1862, που ευρίσκονται στην είσοδο της Πλατείας και στα οποία έχουν χαραχθεί ελληνοιστί τα ονόματα Ελλήνων αγωνιστών, απεικονίζουν την ισχυρή παρουσία της Ελλάδας στο Μόναχο, της Αθήνας του Βορρά. Γιατί δεν είναι αυτά τα μόνα ελληνικά μνημεία που κοσμούν το Μόναχο, είναι η Ακαδημία των Εικαστικών τεχνών, το Πανεπιστήμιο, το Πολυτεχνείο και η Πινακοθήκη της Ομορφιάς του Nymphenburg, στην οποία κυριαρχεί η ελληνίδα Αικατερίνη Μπότσαρη. Στο Μόναχο ο γράφων τις γραμμές αυτές έζησε τρία χρόνια, 1951-1954. Εκεί ο γνωστός μεγάλος ζωγράφος Σπύρος Βικάτος έκαμε το πορτραίτο του.

Das Schauspielhaus am Gendarmenmarkt in Berlin, 1818-1824. Έργο του Karl Friedrich Schinkel, 1871-1841. Ό,τι ήταν ο Leo von Klenze για τη Βαυαρία ήταν ο Schinkel για την Πρωσία. Αμφότεροι είχαν ως πρότυπο την Ακρόπολη των Αθηνών. Το ανωτέρω θέατρο του Βερολίνου, Ιονικού ρυθμού, είναι από το έργο «Geschichte der Architektur», ενθ' αν., οι Schinkel και Klenze έδρασαν και στη Ρωσία.

Το Αυστριακό Κοινοβούλιο. Σχέδιο του Θεοφίλου Hansen, σε ρυθμό Ελληνικό, 1784-1833. Μεγέθυνση του σχεδίου της Ακαδημίας Αθηνών. Άγαλμα ο Όμηρος και η Παλλάς Αθηνά. Κάτω: Μούσαι και Νύμφαι πέριξ της Αθηνάς. Οι κίονες Κορινθιακού ρυθμού. Γλύπτης ο Karl Kundmann.

Ο Βιργίλιος παρουσιάζει τον Δάντη στον Όμηρο, 1845-1874. Ελαιογραφία σε μουσαμά κολλημένο στον τοίχο. Παρίσι, θόλος της Βιβλιοθήκης του Μεγάρου του Λουξεμβούργου, έργο του μεγάλου φιλέλληνα Ε. Ντελακρουά.

Κορινθιακός ρυθμός του Αρχαιολογικού Μουσείου της Οδησσού. Από τα πολλά Ελληνικού ρυθμού οικοδομήματα της Οδησσού.

Με αφετηρία το παράθεμα και τη βοήθεια σχετικής βιβλιογραφίας, να διερευνήσετε την επίδραση του Αρχαίου Ελληνικού και Ρωμαϊκού Πολιτισμού στο Διαφωτισμό.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία:

- Cl. Mossé, *Ο Αρχαίος Ελληνικός Πολιτισμός στο Διαφωτισμό. Η επίδραση του Αρχαίου Ελληνικού και Ρωμαϊκού Πολιτισμού στο Διαφωτισμό*, μτφρ. Ν. Φλώρου -Μπιργάλια, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 1998.

- M.I. Finley, *Αρχαία και Σύγχρονη Δημοκρατία*, μτφρ. Θ. Βανδώρος, εκδ. Ευρύαλος, Αθήνα 1989 (κυρίως σσ. 9 -66).
- Μεθ. Γ. Φούγιας, *Το ελληνικό υπόβαθρο του Ευρωπαϊκού πολιτισμού. Οι ελληνικές ρίζες της Ευρώπης*, εκδ. Νέα Σύνορα - Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα 1999, σσ. 340-342, 346.